

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สตรี อาจจะมีชื่อเรียกหลายคำ เช่น ผู้หญิง แม่นาง แม่หญิง น้องหญิง น้องสาว อีสาว สาว ผู้สาว อีหนู อีนาง หรืออดี้อย่างไรก็ตามไม่ว่าจะเรียกชื่อนี้ใดก็ย่อมเป็นที่เข้าใจดีกันว่าเป็นสมาชิกที่สำคัญของบ้าน ครอบครัว ชุมชน และประเทศชาติ ตลอดถึงมนุษยโลก ในทุกยุคทุกสมัย แม้ว่าสังคมจะหมุนเวียนเปลี่ยนไปตามกาลเวลา

ในสมัยโบราณสังคมให้ความสำคัญนับถือกันว่า สตรีเป็นเทพีของความสมบูรณ์พูนสุข ในมหากาพย์มหาภารตะมีข้อความยกย่องสตรีว่า “สตรีมิใช่เป็นเพียงศูนย์กลางของชีวิตในครอบครัวเท่านั้น หากยังเป็นศูนย์กลางของชีวิตในสังคมอีกด้วย อะไรเล่าจะดีเลิศประเสริฐยิ่งไปกว่าชั้นดีธรรมความอดกลั้นที่นางเทราปตี (ทะ-เร-า-ปะ-ตี) ได้แสดงออกมาให้โลกเห็นในเมื่อเธอปฏิเสธไม่ยอมมีส่วนร่วมด้วยในการสังหารผู้ที่ได้ทำลายชีวิตลูกชายทั้งห้าคนของเธอ (“อย่าเลย อย่าให้เคาตมิ ผู้เป็นมารดาของเขาต้องหลั่งน้ำตาเนื่องจากความสูญเสียลูกชายดังเช่นที่เรากำลังต้องหลั่งอยู่เลย”)^๑

ในรามายณะ เป็นมหากาพย์ที่มียอดนารีหรือภควดีสี่ดา ผู้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติทุกประการของสตรีอย่างหาที่เปรียบมิได้ เธอเป็นเทพีแห่งความบริสุทธิ์ มีความสุภาพอ่อนโยน ซื่อสัตย์ และจงรักภักดี มีความงามอย่างธรรมชาติ และเปี่ยมไปด้วยกำลังใจอย่างยอดเยี่ยม^๒

ในโคลกของมหากาพย์ภารตะยังปรากฏอีกว่า “สตรีควรได้รับการยกย่องอยู่เสมอ เพราะเมื่อใดสตรีได้รับการยกย่อง เมื่อนั้นทวยเทพธิดาจะเกิดความชื่นชมโสมนัส”^๓

การยกย่องสตรีนั้นเป็นประเพณีปฏิบัติกันมาในสังคมอินเดียโบราณ ดังที่ปรากฏในครั้งสมัยที่พระพุทธองค์ตรัสถามวัชชีอปริหานิยธรรม ซึ่งเป็นธรรมที่คุ้มครองรัฐของพวกวัชชีให้เจริญ ก็กล่าวถึงการไม่ข่มเหงสตรีไว้เป็นเรื่องสำคัญข้อหนึ่งใน ๗ ข้อ จะเห็นได้จากที่พระพุทธองค์ทรงถามพระอานนท์ว่า พวกเจ้าวัชชีชดุดคร่าขึ้นใจกุลสตรีหรือไม่ เมื่อพระอานนท์กราบทูลว่า พวกเจ้าวัชชีไม่ทำอย่างนั้น

^๑ ราชกุมารี อมฤต เการ์, “ฐานะของสตรีอินเดียในปัจจุบัน,” ใน *วัฒนธรรมสัมพันธ์ : ไทย-อินเดีย*, แปลโดย เรื่องอุไร กุศลาลัย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๓), หน้า ๓๑๐.

^๒ เรื่องเดียวกัน.

^๓ กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาลัย, (รวบรวมและเรียบเรียง), *ภารตวิทยา*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๓๗), หน้า ๒๒๐.

พระพุทธองค์ทรงชื่นชมพวกเจ้าวัชชีว่า จะมีแต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่พวกเจ้าวัชชียังไม่ผิดคร่าขึ้นใจกุลสตรี^๔

เป็นที่น่าชื่นชมที่สตรีได้รับการยกย่อง นอกจากเป็นแม่ที่ดีของลูกๆ ตามประเพณีนิยมมาแต่โบราณกาล เป็นภรรยาที่รักดีต่อสามีตลอดชีวิต เป็นพี่สาว น้องสาว ที่อยู่ในกรอบของประเพณี เป็นครู ผู้มีหน้าที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ สตรียังเป็นสัญลักษณ์แห่งความอ่อนหวาน ความงาม ความมีระเบียบ และความสดสวยแห่งโลก^๕

พระพุทธองค์ยังทรงยกย่องความเป็นมารดาของสตรีในเรื่องของความรัก ความผูกพัน ความเสียสละว่า มารดาเท่านั้นที่มีอุปการคุณมากกว่า^๖ มารดาเป็นมิตรสนิทใจในเรือนของตน^๗ มารดาเท่านั้นเป็นผู้ทำกิจที่ทำได้ยาก และมารดาเป็นมรรคาแห่งสวรรค์^๘ และทรงให้ความสำคัญแก่สตรีผู้เป็นภรรยาว่าเป็นผู้ช่วยเหลือ อยู่ในฐานะเป็นมิตรสนิทของสามี ภรรยาเป็นสหายอย่างยิ่ง^๙ บุคคลผู้เป็นสามีสังเคราะห์ภรรยาจัดเป็นมงคลที่จะนำมาซึ่งความเจริญและความสุข และการเลี้ยงดูภรรยาเป็นคุณสมบัติข้อหนึ่งที่ท้าวสักกะนับถือ^{๑๐}

นอกจากพระพุทธองค์ทรงยกย่องสตรีในความเป็นมารดาและในความเป็นภรรยา พระองค์ยังทรงยกย่องสติปัญญาของสตรีว่า สตรีมีความเฉลียวฉลาดปราดเปรื่องยิ่งบุรุษ ดังจะเห็นได้จากพระพุทธองค์ประทานโอวาทแก่พระเจ้าปเสนทิโกศลว่า “มหาบพิตร ยังมีสตรีที่ยิ่งใหญ่ มีเกียรติคุณยิ่งกว่าบุรุษ เธอเป็นผู้เต็มไปด้วยความเฉลียวฉลาดปราดเปรื่อง เป็นผู้เต็มไปด้วยคุณธรรม อันประเสริฐ ปฏิบัติตามโอวาทอย่างนอบน้อม และเป็นพรหมจารี บุตรที่เกิดจากมารดาผู้มีปัญญา มีศีล ย่อมเป็นบุรุษแก่กล้าเป็นใหญ่ในทุกทิศ”^{๑๑} และยังทรงชื่นชมพระเชมาเถรีว่า เป็นธิดาของพระองค์ เป็นผู้มีความปัญญามาก ทรงเรียกผู้มีปัญญาสุขุมลึกซึ้ง เป็นนักปราชญ์ ฉลาดในทางและมีใช้ทางบรรลุประโยชน์สูงสุด^{๑๒} ฉลาดในทางและมีใช้ทาง หมายถึงรู้ว่า ธรรมนี้เป็นทางไปสู่คติ ธรรมนี้เป็นทางไปนิพพาน และรู้ว่า ธรรมนี้เป็นทางไปทุกคติ

^๔ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๔/๘๐ (ราชขอปริหานิยธรรม)

^๕ นางลักษณ์ เทพสวัสดิ์, “สตรีอินเดีย,” ใน **มหัศจรรย์อินเดีย-แผ่นดินแห่งความหลากหลาย**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๖๑.

^๖ อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๓๔/๗๘ (สมจิตตวรรค)

^๗ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๔/๖๘ (มิตตสูตร)

^๘ ดูรายละเอียดใน ขุ.ชา.สตตติ. (ไทย) ๒๘/๑๓๖-๑๖๔/๓๘-๘๑ (โสณนันทชาดก)

^๙ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๔/๖๙ (วิตถสูตร)

^{๑๐} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๖๔/๓๘๕-๓๘๖ (ปฐมสักกนัมมสนสูตร)

^{๑๑} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๗/๑๕๐ (ธิดสูตร)

^{๑๒} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๔๐๓/๑๖๐ (เขมาภิกขุณีวัตถุ)

ในพระพุทธศาสนามีสตรีผู้มีปัญญาก้าวสู่ความเป็นอริยบุคคล ตลอดถึงบรรลอรหัตตผล ดังที่พระพุทธองค์ทรงยกย่องพุทธสาวิกามีปัญญาในด้านต่างๆ เช่น พระขมาเถรี เป็นอัครสาวิกาฝ่ายขวาได้รับเอตทัคคะด้านผู้มีปัญญามากเยี่ยงพระสารีบุตร ทั้งยังตั้งพระนางขมาเถรีไว้เป็นยอดสตรีที่เป็นแบบอย่าง เป็นยอดแห่งภิกษุณีทั้งหลาย พระอุบลวรรณาเถรีเป็นอัครสาวิกฝ่ายซ้ายได้รับเอตทัคคะด้านผู้มีฤทธิ์มากเสมอด้วยพระโมคคัลลานะ พระปฐาจาราเถรีได้รับเอตทัคคะด้านพระวินัย เช่นเดียวพระอุบลี พระธรรมทินนาเถรีได้รับเอตทัคคะด้านเป็นเลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลายในด้านแสดงธรรม เช่นเดียวกับพระมหากัจจายนะ พระภัททาภุณทลเกสาเถรีได้รับเอตทัคคะด้านเป็นเลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลายในด้านตรัสรู้เร็วพลัน คล่องแคล่วในทางอภิญา พระภัททาภุณทลเกสาเถรี ได้รับเอตทัคคะด้านเป็นเลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลายในทางมิมหาภิญา รู้ได้มากดุจพระสารีบุตร^{๑๓} เป็นต้น

นอกจากสตรีภิกษุณีพุทธสาวิกาที่ได้รับเอตทัคคะในด้านต่างๆ พระพุทธองค์ยังทรงยกย่องอุบาสิกาเป็นเอตทัคคะในด้านต่างๆ ด้วย เช่น นางขุชชุตตราผู้เป็นเลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลายในด้านผู้มีพหูสูต นางแสดงธรรมให้สตรี ๕๐๐ คน ฟังและบรรลุโสดาปัตติผลพร้อมในคราวเดียวกันอย่างอัศจรรย์ พระนางสามาวดีเป็นผู้ยอดเยี่ยมในทางเจริญเมตตา นางอุตตรานันทมารดาเป็นเลิศในด้านเจริญมานและรักษาศีล ๕ อย่างเคร่งครัด รักษาศีลอุโบสถเป็นนิตย์ นางกาติยานีเป็นเลิศในด้านเลื่อมใสอย่างแน่นแฟ้น แม้จะได้ชื่อว่า พวกโจรชุกอุโมงค์เข้าไปขนทรัพย์สินในบ้าน นางก็ไม่ร้อนรนใจ จนกระทั่งอรุณขึ้นวันใหม่ การพึงธรรมจบลงจึงกลับบ้าน^{๑๔} เป็นต้น

ในพระไตรปิฎกบรรยายไว้ว่า เทวดาผู้สิงสถิตอยู่ที่ภูเขา ได้กล่าวสรรเสริญสตรีผู้มีปัญญาว่า บุรุษจะเป็นบัณฑิตในทุกเรื่องก็หาไม่ แม้สตรีผู้มีปัญญาในเรื่องนั้นๆ ก็เป็นบัณฑิตได้เช่นกัน ที่จริงบุรุษมิใช่จะเป็นบัณฑิตได้ในทุกแห่ง แม้สตรีก็เป็นบัณฑิตมีปัญญาเฉลียวฉลาดในที่นั้นๆ ได้ บุรุษมิใช่จะเป็นบัณฑิตได้ในทุกแห่ง แม้สตรีก็เป็นบัณฑิตมีปัญญาคิดหาวิธีได้เร็วพลัน”^{๑๕}

ในสุลสาชาดก นางสุลสาเป็นนางทาสีในบ้านอนาถบิณฑิกเศรษฐี นางยืมเครื่องประดับของนางบุญลักขณาเทวีภรรยาเศรษฐี ประดับประดาไปเที่ยวงานมหรสพ ถูกโจรหลอกพูดเกี้ยวพาราสี หวานล่อมให้เข้าใจว่า เขาปรารถนานางเป็นภรรยา นางคิดว่าบุรุษผู้นี้เฝ้าความเป็นภรรยา มาปลุกปลอบหลอกเราให้หลงใหลเคลิบเคลิ้ม แต่ที่แท้เขาเห็นแก่เครื่องประดับอันมีค่าที่เราประดับตกแต่ง นางจึงออกอุบายว่า กระหายอยากจืดน้ำ จึงพากันไปที่บ่อน้ำให้โจรตักน้ำให้นางดื่ม เมื่อโจรก้มลงตักน้ำในบ่อ นางผลักโจรลงในบ่อแล้วเอาหินก้อนโตๆ ทุ่มทับลงไปทำให้โจรถึงแก่ความตาย^{๑๖}

^{๑๓} อจ. เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๓๖-๒๔๖/๓๐-๓๑ (เอตทัคควรรค)

^{๑๔} อจ. เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๖๐-๒๖๕/๓๒-๓๓ (เอตทัคควรรค)

^{๑๕} ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๓๑-๓๒/๔๕๔-๔๖๐ (กุณฑลเกสิเถรียาพทาน)

^{๑๖} ตูรายละเอียดยใน ขุ.ชา.ฉก.อ. (ไทย) ๓/๕/๔๘๗-๔๘๘ (อรรธกถาสูลสาชาดก)

ในพระไตรปิฎกบรรยายไว้ว่า นางวิสาขาได้รับเชิญให้เป็นผู้เชี่ยวชาญในการชำระอธิกรณ์ร่วมกับพระอุบาลี ในครั้งที่มีการดาภิเษกสสประถูกกล่าวหาว่า ตั้งครรภ์ขณะบวชเป็นภิกษุณี ด้วยสติปัญญาและประสบการณ์ของนาง สามารถประกาศความบริสุทธิ์ของภิกษุณีท่ามกลางพุทธบริษัท ๔ ว่า ภิกษุณีรูปนี้ยังมีศีลบริสุทธิ์ เพราะนางตั้งครรภ์ก่อนบวช^{๑๗}

จากเรื่องราวต่างๆ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาสะท้อนให้เห็นว่า สตรีผู้มีปัญญาดำรงชีวิตด้วยความไม่ประมาท ใช้ปัญญาเป็นแสงสว่างนำทาง ดำเนินชีวิตที่ถูกที่ควร ดังพุทธพจน์ตรัสไว้ว่า ปัญญาเปรียบได้กับแสงสว่างส่องทาง ชี้บอกทางให้บุคคล บุคคลมีความเป็นอยู่ด้วยปัญญา นักปราชญ์จึงกล่าวว่าชีวิตที่ประเสริฐ^{๑๘} แสงสว่างแห่งปัญญาเป็นเลิศ^{๑๙} ปัญญาเป็นรัตนะของคนทั้งหลาย^{๒๐} การได้ปัญญา นำมาซึ่งความสุข^{๒๑}

ปัญญาช่วยให้มีความสุขทั้งด้านโลกียะและด้านโลกุตระ ช่วยควบคุมจิตใจในยามทุกข์ ดังที่ท่านได้กล่าวไว้ว่า ปญญาสทิต โนโร อธิ อปิ ทุกเขสุ สุขานิ วินทติ นรชนผู้ประกอบด้วยปัญญา แม้ในเวลาที่ยากลำบาก ก็ยังประสบสุขได้^{๒๒} ปัญญานั้นให้สำเร็จประโยชน์อย่างใหญ่หลวง เป็นธรรมชาติที่ละเอียดอ่อนเป็นเหตุให้เกิดแต่สิ่งที่ดีงาม

ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงต้องการศึกษาเรื่องปัญญาของสตรีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อศึกษาสตรีในสถานภาพต่างๆ ศึกษาสตรีผู้มีปัญญา และวิเคราะห์พร้อมทั้งนำเสนอแนวทางการใช้ปัญญาของสตรีเหล่านั้น ทั้งนี้ เพื่อยกย่อง เชิดชูเกียรติของสตรีผู้มีปัญญาเหล่านั้น อันจะเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต เพื่อประโยชน์ในโลกนี้ เพื่อประโยชน์ในโลกหน้า และเพื่อประโยชน์สูงสุด

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาสตรีในสถานภาพต่างๆ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาสตรีผู้มีปัญญาในสถานภาพต่างๆ ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๒.๓ เพื่อวิเคราะห์และนำเสนอแนวทางการใช้ปัญญาของสตรีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

^{๑๗} พุ.อป. (ไทย) ๓๓/๑๖๙-๑๗๑/๒๖๐ (กุมารกัสสปเถรปาทาน), ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๒/๔๐๒.

^{๑๘} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๘๔/๕๔๓ (อาฬวกสูตร)

^{๑๙} อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๔๑/๒๐๙ (อาภาสูตร)

^{๒๐} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๒/๖๘ (อขรสาสูตร)

^{๒๑} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๓๓/๑๓๗ (นาควรรค)

^{๒๒} พุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๕๕๑/๔๓๕ (มหากัปปินเถรคาถา)

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑ สตรีในสถานภาพต่างๆ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นอย่างไร

๑.๓.๒ สตรีผู้มีปัญญาในสถานภาพต่างๆ ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นอย่างไร

๑.๓.๓ แนวทางการใช้ปัญญาของสตรีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การศึกษานี้ ผู้ศึกษามุ่งศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องปัญญาของสตรีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท โดยแบ่งขอบเขตของการศึกษาออกเป็น ๒ ด้าน คือ

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหาคัมภีร์ คือ ศึกษาค้นคว้าเนื้อหาที่เกี่ยวกับเรื่องปัญญาของสตรีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท โดยกำหนดขอบเขตของการศึกษาไว้เฉพาะในพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อรรถกถาใช้พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปลฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย รวมทั้งตำราเอกสารทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้อง

๑.๓.๒ ขอบเขตด้านการศึกษา คือ ศึกษาความหมายและความสำคัญของปัญญา ศึกษาสตรีในสถานภาพต่างๆ ศึกษาสตรีผู้มีปัญญาในสถานภาพต่างๆ วิเคราะห์และนำเสนอแนวทางการใช้ปัญญาของสตรีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท โดยจำกัดขอบเขตการศึกษาในประเด็นหลัก คือ เพื่อศึกษาวิเคราะห์เรื่องปัญญาของสตรีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทเท่านั้น

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ ปัญญา หมายถึง ความรอบรู้ ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามที่เป็นจริง

๑.๕.๒ สตรี หมายถึง ผู้หญิง หรือ มนุษย์เพศหญิงซึ่งเป็นเพศที่ตรงกันข้ามกับผู้ชายหรือบุรุษ

๑.๕.๓ โลกียปัญญา หมายถึง ความรู้ที่เกี่ยวกับโลก, ความรู้ที่อยู่ในวิสัยของโลก

๑.๕.๔ โลกุตตรปัญญา หมายถึง ความรู้ที่พ้นวิสัยของโลก, ความรู้ที่ช่วยคนให้พ้นจากโลก

๑.๕.๕ ประโยชน์ หมายถึง ความสุข, ผลที่หมาย, ผลที่ได้ตามต้องการ, สิ่งที่เป็นผลดีหรือเป็นคุณ ในที่นี้หมายถึงความสุข

๑.๕.๖ คัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง คัมภีร์ที่ยึดคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งถ้อยคำ และเนื้อความ หรือ กลุ่มคำสอน แนวคิดและความเชื่อตามแนวภาษาบาลี ที่พระเถระจดจำครั้งสังคายนาครั้งแรกสืบกันมาอย่างเคร่งครัด ด้วยภาษาดั้งเดิมคือภาษาบาลี

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ เอกสาร

๑.๖.๑.๑ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เขียนหนังสือ **พุทธธรรม : ฉบับปรับขยายความ** กล่าวถึงปัญญาไว้ว่า^{๒๓} การเป็นอยู่ด้วยปัญญาเรียกว่า บัณฑิต ด้วยเหตุที่ต้องใช้ปัญญา ตั้งแต่เริ่มต้น จึงมีสัมมาทิฐิ คือความเห็นชอบ เป็นองค์ประกอบแรก ทิฐิมี ๒ ระดับ คือ ความเห็นความเข้าใจเกี่ยวกับคุณค่า ว่าดีหรือไม่ดี อีกอย่างคือ ความเข้าใจเกี่ยวกับความจริงคืออะไร สัมมาทิฐิมี ๒ ประเภท คือ โลกียสัมมาทิฐิ ความเห็นระดับโลก ความเห็นความเชื่อ ความเข้าใจเกี่ยวกับโลกและชีวิตที่ถูกต้องตามหลักแห่งความดี หรือสอดคล้องกับศีลธรรมและจะเปลี่ยนแปลงได้ตามสภาพแวดล้อมและความเป็นไปของสังคม แต่มีหลักกลางสำหรับวัดความเป็นสัมมาทิฐิ คือความสอดคล้องกับหลักกรรม เพราะหลักกรรมเป็นกฎธรรมชาติที่รับรองความเป็นไปแห่งพฤติกรรมทั้งหมดของมนุษย์ ส่วนโลกุตตรสัมมาทิฐิ ความเห็นระดับโลกุตตระ คือเห็นโลก ได้แก่ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับโลกและชีวิตที่ถูกต้องตามความเป็นจริง หรือรู้เข้าใจตามสภาวะของธรรมชาติ จึงเป็นอิสระจากการหลอหลอมของสังคม องค์ประกอบที่สองคือ สัมมาสังกัปปะ มี ๒ อย่าง คือ สัมมาสังกัปปะที่ยังมีอาสวะ เป็นฝ่ายบุญ กับสัมมาสังกัปปะที่เป็นอริยะไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตระ

๑.๖.๑.๒ **เรื่องอุไร กุศลาสัย** เขียนหนังสือ **สตรีในวรรณคดีพุทธศาสนา** สรุปได้ความว่า^{๒๔} (๑) การแต่งงาน เช่น อายุการแต่งงานของเด็กหญิง การแต่งงานระหว่างวงศ์ญาติ การแต่งงานแบบต่างๆ การเก็บเนื้อเก็บตัวของหญิง การดูฤกษ์เพื่อพิธีแต่งงาน ทรัพย์สินที่ฝ่ายหญิงเป็นผู้ให้ เงินค่าอาบนํ้าและเครื่องหอม การเก็บของขวัญในพิธีแต่งงาน โอวาทสำหรับหญิงที่เข้าพิธีแต่งงาน การมีภรรยาและสามีหลายคน อนุภรรยาหรือภรรยาน้อย การหย่าร้าง การที่หญิงจะมีสามีใหม่ การแต่งงานของหญิงหม้ายที่สามีถึงแก่กรรม การยกภรรยาให้ผู้อื่น (๒) หญิงทาสี ตัวอย่างทารุณกรรมที่นายกระทำแก่ทาสี อิทธิพลคำสอนของพระพุทธองค์ที่มีต่อชีวิตของหญิงทาสี (๓) หญิงพ้อร่ำและหญิงงามเมือง เช่น นานุกี หญิงงามเมือง (๔) ลักษณะของสตรี เช่น เรื่องของภรรยาที่ดี ลักษณะของภรรยาที่ไม่ดี และกล่าวถึงสตรีรุ่นที่พระพุทธองค์ได้อธิบายลักษณะของหญิงที่เป็นอิตถิ์รุ่นว่าต้องเป็นผู้มีร่างกายงดงาม มีกิริยามารยาทเรียบร้อย มีผิวพรรณผ่องใส ไม่สูงเกินไป ไม่เตี้ยเกินไป ไม่อ้วนหรือผอม ไม่ดำนักหรือขาวนัก คือ มีความงามเยี่ยงเทพธิดา เป็นต้น (๕) การศึกษาของหญิง (๖) สตรีกับพระพุทธศาสนา (๗) คณะภิกษุณีสงฆ์ (๘) สตรีผู้มีชื่อเสียงในพระพุทธศาสนา

^{๒๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), “หมวดปัญญา” ใน **พุทธธรรม : ฉบับปรับขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๓๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิธรรม, ๒๕๕๕), หน้า ๖๘๗-๗๐๒.

^{๒๔} เรื่องอุไร กุศลาสัย, **สตรีในวรรณคดีพุทธศาสนา**, รวบรวม แปลและเรียบเรียง, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งแสงการพิมพ์), ๒๕๓๕.

๑.๖.๑.๓ **บรรจบ บรรณรุจิ**, เขียนหนังสือ **ภิกษุณี : พุทธสาวิกาครั้งพุทธกาล** กล่าวถึงเรื่องราวของพระภิกษุณี สรุปได้ความว่า^{๒๕} พระภิกษุณีมาจากชาวแคว้นต่างๆ ได้แก่ กลุ่มพระภิกษุณีชาวแคว้นสักกะ เช่น พระมหาปชาบดีโคตมี พระยโสธรา เป็นต้น ภิกษุณีแคว้นโกศล เช่น พระอุบลวรรณา พระกิสาโคตมี เป็นต้น แคว้นวัชชี เช่น พระเถริกา พระเชนดา เป็นต้น ต่างแคว้นและไม่ปรากฏแคว้น เช่น พระจำปา พระภัททา กาปิลาณี เป็นต้น และในอปทาน เช่น พระสุเมธา เป็นต้น การออกบวชในสังคมอินเดียโบราณ หลังจากครองชีวิตฆราวาสแล้ว ผู้คนที่หวังพ้นทุกข์ก็จะนิยมสละโลกออกบวชเป็นนักรบวชประเภทต่างๆ ครึ่งถึงสมัยพุทธกาลมีผู้คนทุกระยะออกบวชเป็นสาวกของพระพุทธองค์ รวมถึงสตรีจำนวนมาก ด้วยสาเหตุที่แตกต่างกัน แต่มีจุดมุ่งหมายอย่างเดียวกัน คือ แสวงหาความพ้นทุกข์ พระภิกษุณีที่บรรลุนิพพานได้เร็ว คือ พระอภยมาตา พระจันทา พระวิสาขา พระสังฆา บรรลุนิพพานหลังจากบวชได้ไม่นาน พระภัททา พระวิชยา พระสามา พระอุตตมา พระอุตตรา บรรลุนิพพานหลังจากบวชได้ ๗ วัน พระเขมา พระสุกกา พระสีหา บรรลุนิพพานก่อนบวช โดยเฉพาะพระสุกกากับพระสีหา มีประเด็นที่น่าสนใจ คือ พระสุกกาบรรลุนิพพานหลังจากปลงผมเสร็จ ส่วนพระสีหาบรรลุนิพพานขณะกำลังจะฆ่าตัวตาย เป็นต้น

๑.๖.๑.๔ **ปรีชา ขำขวัญยืน** เขียนหนังสือ **สตรีในคัมภีร์ตะวันตก** สรุปได้ความว่า^{๒๖} ในบทที่ ๓ แนวคิดเกี่ยวกับผู้หญิงในพระไตรปิฎก... คัมภีร์ศาสนาตะวันตกและคัมภีร์ที่เกี่ยวข้อง แม้จะมีข้อแตกต่างกันในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการประพฤติปฏิบัติอันเป็นข้อเท็จจริงทางสังคม แต่คัมภีร์เหล่านี้เสนอสิ่งที่ตรงกันคือ ชีวิตแบบพึ่งพาอาศัยของชายและหญิง ความสำนึกในหน้าที่และความเมตตากรุณา เจตจำนงที่จะยกฐานะของผู้หญิงจากสังคมเดิมให้มีคุณค่าและมีเกียรติ ปรัชญาชีวิตในคัมภีร์ศาสนามีลักษณะต่างกับปรัชญาแบบตะวันตก ซึ่งพัฒนาจากสังคมที่กดขี่และมุ่งแต่ผลประโยชน์ จึงมีระบบ กลไก และมโนทัศน์ที่ต่างกัน หากเอาความคิดตะวันตกมาใช้แล้วก็จะยอมเห็นภาพที่บิดเบือนไป หากคิดตามแบบตะวันตกแล้วก็จะเข้าใจได้ และสิ่งนั้นก็คือสิ่งที่คนตะวันตกได้ประพฤติปฏิบัติกันมาและอยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุข ส่วนแนวคิดเกี่ยวกับผู้หญิงในพระไตรปิฎก คือ (๑) แง่ดีและแง่ร้ายเกี่ยวกับผู้หญิงในคำสอนของพระพุทธศาสนา (๒) พระพุทธศาสนากับการยกฐานะผู้หญิง (๓) ความเป็นชายและความเป็นหญิงในธรรมชาติของพระพุทธศาสนา (๔) ความเท่าเทียมกันในกิจกรรมทางศาสนา (๕) ฐานะและหน้าที่ของผู้หญิง เช่น ความสำคัญของผู้หญิงต่อสังคมในฐานะภรรยา ในฐานะมารดา และในฐานะสมาชิกของสังคม เป็นต้น

^{๒๕} บรรจบ บรรณรุจิ, **ภิกษุณี : พุทธสาวิกาครั้งพุทธกาล**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙).

^{๒๖} ปรีชา ขำขวัญยืน, **สตรีในคัมภีร์ตะวันตก**, (กรุงเทพมหานคร : โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑).

๑.๖.๑.๕ พระศรีปริยัติโมลี และคณะ เขียนหนังสือ **สตรีในพระพุทธศาสนา** ได้รวบรวมข้อคิดเกี่ยวกับปัญหาสตรีในแง่มุมต่างๆ สรุปได้ความว่า^{๒๗} สตรีและบุรุษมีสิทธิเท่าเทียมกันหรือไม่, บทบาทหน้าที่ของสตรี-บุรุษ, ปัญหาบุรุษมีภรรยาหลายคน, การหย่าร้าง, โสเภณี, สถานภาพของสตรีในพระพุทธศาสนา, การบรรลุลหกรรมของสตรี, สตรีในอินเดียในยุคต่างๆ เช่น ยุคพระเวท สตรีถูกกีดกันเรื่องการศึกษาและประกอบพิธีกรรม รวมไปถึงไม่มีแนวคิดเกี่ยวกับการออกบวชบำเพ็ญเนกขัมมบารมีเลย แต่พอถึงยุคอุปัชฌาย์ซึ่งอยู่ในสมัยพุทธกาล ยุคนี้ ศาสนาพราหมณ์ สตรีเริ่มมีบทบาทในการเรียน แม้กระทั่งเรื่องการออกบวช เริ่มปรากฏตัวละครในคัมภีร์อุปัชฌาย์บางเรื่อง เช่น พุทธทาสกอุปัชฌาย์ เล่าเรื่องการได้วาที เรื่องพรหมันหน้าพระที่นั่งของกษัตริย์ชนกระหว่างท่านยัชญวาลยกะและนักบวชสตรีชื่อ คารคิ เป็นต้น ผู้เขียนได้กล่าวถึงยุคคัมภีร์ธรรมศาสตร์ หรือมนู-สังหิตา ซึ่งอยู่ช่วงหลังพุทธกาล ในคัมภีร์ได้กล่าวถึงสตรีในลักษณะไม่เท่าเทียมกับบุรุษไว้มากมาย เช่น สตรีไม่ควรประกอบพิธีกรรมประจำวันตามที่พระเวทระบุไว้ ถ้าหล่อนประกอบหล่อนจะต้องตกนรกหรือบุรุษมีสิทธิจะเมียนตีสตรีหรือแม้แต่สังหารเสีย ก็มีความผิดเพียงเล็กน้อย แต่พระพุทธองค์ทรงยอมรับว่าสตรีมีศักยภาพและสติปัญญาเท่าเทียมกับผู้ชายในการบรรลุลหกรรม

๑.๖.๑.๖ วคิน อินทสระ เขียนหนังสือ **การพึ่งตน** กล่าวถึงปัญญาไว้ว่า^{๒๘} รู้ทั่ว รู้มาก ทำนองเดียวกับแสงสว่างที่สว่างอยู่ทั่วห้อง หรือไฟฟ้าที่สว่างอยู่ในหลอดสว่างอยู่ทั่วหลอด คือลักษณะของปัญญา ปัญญาเป็นแสงสว่างของจิต คือให้มองเห็นความดีความชั่ว มองเห็นทางและไม่ใช่ว่าปัญญาเป็นดวงแก้วของคน ได้ปัญญาแล้วทำให้ได้อย่างมากมาย การครองชีวิตด้วยปัญญา เป็นชีวิตที่ประเสริฐ พระพุทธองค์ทรงยกย่องปัญญามาก นักปราชญ์ทั้งหลายกล่าวว่า บุคคลผู้มีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา ว่าเป็นชีวิตที่ประเสริฐสุด ปัญญาเป็นแสงสว่างในโลก เป็นดวงประทีปในโลก บรรดาศีลศิริ ศิริคือมีขันธ์ และธรรมองส์ตบุรุษ ปัญญานั้นผู้ฉลาดกล่าวว่า ประเสริฐที่สุด เหมือนกับดวงจันทร์ สว่างกว่าดวงดาวในฟ้า แต่ปัญญาจะอำนวยประโยชน์ประเสริฐจริง ก็ต่อเมื่อนำปัญญาไปใช้ในที่ถูกธรรม บุคคลผู้มีปัญญาและประกอบด้วยธรรมจึงเป็นผู้ประเสริฐน่าเคารพกราบไหว้ มีปัญญาจะต้องมีความกรุณาด้วย เห็นใจผู้อื่น พระพุทธองค์ทรงแสดงปัญญาไว้ ๒ นัย คือ เบื้องต่ำและเบื้องสูง เบื้องต่ำนั้นหมายถึงรู้ว่าการเกิดดับของนามรูป เบื้องสูงนั้น หมายถึง รู้วิธีสัจ ๔ อย่างแจ่มแจ้ง เรียกว่า อริยสัจ-ปัญญา และอีกนัยหนึ่ง ปัญญามี ๒ อย่าง คือ โลเกียปัญญา ปัญญาอย่างโลกๆ และโลกุตตรปัญญา ปัญญาในทางธรรม ที่ทำตนให้ขึ้นจากโลก หรือพ้นจากโลก ไม่เกาะเกี่ยวกับโลก

^{๒๗} พระศรีปริยัติโมลี และคณะ, **สตรีในพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ), ๒๕๕๔.

^{๒๘} วคิน อินทสระ, “ปัญญา,” ใน **การพึ่งตน**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เรือนธรรม, ๒๕๕๔), หน้า ๑๑๓-๑๖๕.

๑.๖.๑.๗ **ปราณี วงษ์เทศ** เขียนหนังสือ **เพศและวัฒนธรรม** กล่าวถึงปัญหา สรุปได้ความว่า^{๒๙} ความเข้าใจและแนวคิด เกี่ยวกับความแตกต่างและบทบาทระหว่างเพศหญิงและเพศชาย โดยเฉพาะฐานะและบทบาทของผู้หญิง และมีคำถามที่น่าสนใจว่า จริงหรือไม่ที่บทบาททั้งสองประการของผู้หญิงในฐานะ “แม่” และ “เมีย” นี้ เมื่อรวมกันแล้ว จึงทำให้ผู้หญิงทั่วโลกถูกมองว่ามีฐานะเป็น “เพศที่สอง” บทบาทความเป็นแม่ที่เป็นสากลมีผลต่อพัฒนาการทางบุคลิกภาพทั้งเพศหญิงและเพศชาย จากข้อมูลหลายสังคม ชี้ให้เห็นว่า แม่ผู้ชายจะมีความเหนือกว่าผู้หญิงในด้านสังคม วัฒนธรรม แต่ก็มักไม่ปลอดภัยเสมอ สำหรับผู้หญิงแม้จะมีสถานภาพเป็นรองกลับมีจิตใจที่มั่นคง มีความรู้สึกต่อคุณค่าและความสำคัญต่อตนเอง นอกจากนี้ผู้เขียนได้กล่าวถึงฐานะของผู้หญิงอินเดีย มีความแตกต่างมากมาย ซึ่งมีได้ขึ้นอยู่แต่เพียงปัจจัยทางสังคมเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังขึ้นอยู่กับพื้นฐานทางวัฒนธรรม ศาสนา ความเชื่อ การที่จะพยายามเข้าใจความไม่เสมอภาคทางเพศของชาวอินเดียจึงต้องคำนึงถึงปัจจัยหลายด้าน เช่น ยุคสมัย วรรณะ เผ่าพันธุ์ ชุมชน ชนชั้น ภูมิศาสตร์ คัมภีร์โบราณจะห้ามว่าขณะที่สอนคัมภีร์ครูไม่ควรมองดูผู้หญิง ทศนะที่มีต่อผู้หญิงดังกล่าว คงมิได้มีพื้นฐานมาจากความรังเกียจหรือเหยียดแต่ประการเดียว หากแต่น่าจะเนื่องมาจากความกลัวด้วย เป็นต้น

๑.๖.๑.๘ **นงลักษณ์ เทพสวัสดิ์** เขียนหนังสือ **มัทศรรย์อินเดีย-แผ่นดินแห่งความหลากหลาย** กล่าวถึงสตรีอินเดีย สรุปได้ความว่า^{๓๐} ภาพลักษณ์ของสตรีอินเดีย มีความเกี่ยวข้องกับคัมภีร์พระเวทบทบัญญัติที่ปรากฏอยู่ใน มานวธรรมศาสตร์ บ้างก็เรียกว่ามนุธรรมศาสตร์ ซึ่งเป็นคัมภีร์ทางศาสนาที่ชาวฮินดูเป็นตัวแทนแห่งการปฏิบัติของสังคมอินเดีย และกล่าวถึงฐานะของสตรีในยุคต่างๆ เช่น ในยุคพระเวท ยุคก่อนพุทธกาล ยุคพระเจ้าอโศกมหาราช ยุคมหากาพย์ มีวรรณคดี ๒ เรื่อง คือ รามายณะ ซึ่งนางสีดาเป็นแบบอย่างของกุลสตรีอินเดีย เป็นสัญลักษณ์แห่งความบริสุทธิ์ ความภักดี เป็นแบบอย่างของภรรยาอย่างสมบูรณ์แบบ และมหาภารตะ พระนางกุนตีในฐานะแม่ ที่ทำหน้าที่ของตนอย่างน่าสรรเสริญ จึงเป็นแบบฉบับของแม่ผู้มีคุณธรรม เมตตาธรรม ศีลธรรม และยุติธรรม ในทัศนะของคนอินเดีย ภาพลักษณ์ของสตรีอินเดียในวรรณกรรมและเทวนิยมนั้น เช่น เรื่องศกุนตลา วรรณกรรมเรื่องนี้ จึงเป็นแบบฉบับที่ดีของสตรีผู้มีรักเดียวใจเดียว มีความซื่อสัตย์ ความอดทน และเฝ้าสวดมนต์ภาวนาคอยชายคนรัก เรื่องสาวิตรี เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่แสดงถึงความภักดีของสตรีที่มีต่อสามีอย่างแน่นแฟ้น ดังนั้น สตรีฮินดูจึงยึดความภักดีเป็นที่ตั้ง ผู้เขียนได้กล่าวถึงการยกฐานะของสตรีอินเดียของท่านมหาตมาคานธี เป็นการปฏิวัติสังคมอินเดียให้สตรีมีสิทธิเท่าเทียมชาย

^{๒๙} ปราณี วงษ์เทศ, **เพศและวัฒนธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๔๔).

^{๓๐} นงลักษณ์ เทพสวัสดิ์, **มัทศรรย์อินเดีย-แผ่นดินแห่งความหลากหลาย**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙).

๑.๖.๑.๙ **สมิทธิพล เนตรนิมิตร** เขียนหนังสือ **มิตีสังคมในพระสุตตันตปิฎก** กล่าวถึงมิตีสังคม ซึ่งอยู่ในบทที่ ๕ สรุปได้ความว่า^{๓๑} มิตีสังคมหมายถึงมุมมองด้านสังคมที่ประมวลอยู่ในพระสุตตันตปิฎก องค์ความรู้ ๓ มิติ ๑) ด้านภูมิศาสตร์ ยุคพุทธกาล แคว้นมคธตั้งอยู่ทางอินเดียตะวันตก เป็นศูนย์กลางความรุ่งเรือง ๒) ด้านประวัติศาสตร์ เหตุการณ์ในพระสุตตันตปิฎกเกิดในอินเดียทางภาคเหนือ สิ่งที่ยังชี้ให้เห็นถึงความรุ่งเรืองแห่งพุทธศาสนาในยุคอดีตก็คือ คุณค่าและความสำคัญทางโบราณคดี คุณค่าด้านพุทธศิลป์ ตามสถูปเจดีย์ วิหาร วัด ถ้ำ หรือจารึก โดยเฉพาะจารึกในสมัยของพระเจ้าอโศกเป็นหลักฐานชิ้นสำคัญชี้ให้เห็นความรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในยุคที่ผ่านมา ๓) ด้านสังคมวิทยา องค์ความรู้ในพระสุตตันตปิฎกด้านสังคมตามผู้เขียนประมวลมา (๑) ประเพณี การรื่นเริง การละเล่น เช่น การฟ้อนรำ การขับร้อง เป็นต้น (๒) การประดับตกแต่ง เช่น การอบผิว การอาบน้ำหอม การผัดหน้า การทาปาก เป็นต้น (๓) การทำนายลักษณะ พิธีกรรม สมุนไพร เช่น วิชาทำนายลักษณะสตรี วิธีทำเสน่ห์ ยาผดุงครรภ์ เป็นต้น (๔) สิ่งที่ยังเชื่อว่าเป็นมงคลชีวิต เช่น หญิงมีครรภ์ เด็กที่ขึ้นคอคคนเดินไป เป็นต้น (๕) อุดมมงคลในพระพุทธศาสนา เช่น การไม่คบคนพาล การคบแต่บัณฑิต เป็นต้น (๖) วิชาชีพในยุคโบราณ... (๑๕) การลงโทษในยุคโบราณ

๑.๖.๑.๑๐ **มนตรี สิริโรจนานันท์** เขียนหนังสือ **สตรีในพระพุทธศาสนา** กล่าวถึงสตรี สรุปได้ความว่า^{๓๒} ๑) ท่าทีของพระพุทธศาสนาต่อผู้หญิง เช่น คำสอนที่มีลักษณะดูหมิ่นและยกย่องผู้หญิง คำสอนเกี่ยวกับเพศหญิงและเพศชาย ๒) ผู้หญิงอินเดียสมัยพุทธกาล (๑) ในฐานะมารดา (๒) ในฐานะภรรยา (๓) ในฐานะลูกสาว (๔) ในฐานะหญิงหม้าย (๕) ในฐานะโสเภณี ๓) อุบาสิกา: ผู้หญิงผู้ใกล้ชิดพระพุทธศาสนา อันมี ลักษณะและหน้าที่ของอุบาสิกา รวมถึงบทบาทของอุบาสิกา ๔) ภิกษุณีในสมัยพุทธกาล อันมี รูปแบบการบวช ขั้นตอนการบวช ครุธรรม ๘: ปัญหาสิทธิสตรีในพระพุทธศาสนา และบทบาทในการเผยแพร่ธรรม ๕) พระพุทธเจ้ากับศิลปะการสอนภิกษุเกี่ยวกับผู้หญิง เช่น หลักธรรมและหลักวินัยที่ภิกษุพึงปฏิบัติต่อผู้หญิง เป็นต้น ๖) สตรีนิยม: ผลกระทบต่อพระพุทธศาสนาเถรวาท เช่น แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับสตรีนิยม สตรีนิยมในสังคมไทย สตรีนิยมกับพระพุทธศาสนาเถรวาทในสังคมไทย การบวชเป็นภิกษุณีในประเทศไทยกับอคติทางเพศ และสตรีนิยม: ซึ่งมีผลกระทบต่อพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นต้น ๗) บทบาทผู้หญิงกับพระพุทธศาสนาในสังคมไทย อันมี สถานการณ์นักบวชหญิงในต่างประเทศ ผู้หญิงในฐานะอุบาสิกาในสังคมไทย ผู้หญิงในฐานะแม่ชีในสังคมไทย นักบวชหญิงในรูปแบบต่างๆ ในประเทศไทย

^{๓๑} สมิทธิพล เนตรนิมิตร, **มิตีสังคมในพระสุตตันตปิฎก**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ชีวาภิวัฒน์, ๒๕๕๐).

^{๓๒} มนตรี สิริโรจนานันท์, **สตรีในพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๓).

๑.๖.๓ งานวิจัย :

๑.๖.๓.๑ นายเปรม หิมจันทร์, “บทบาทของสตรีในอินเดียในวรรณคดีบาลี”

ผู้วิจัยได้ศึกษาฐานะของสตรีในด้านต่างๆ ที่มีปรากฏในพระไตรปิฎก สรุปได้ความว่า^{๓๓} ในฝ่ายคติโลก กล่าวถึงสตรีในฐานะเป็นลูก สตรีในฐานะเป็นภริยา สตรีในฐานะเป็นสะใภ้ สตรีในฐานะเป็นมารดา และในฐานะประกอบสัมมาชีพ สตรีในฐานะเป็นภริยานั้นในวรรณคดีบาลีกล่าวถึงสตรีที่บุรุษนำมาเป็นภรรยาหรือเมียนั้นมีอยู่ ๒๐ จำพวก และในสตรี ๒๐ จำพวกนั้นได้จัดภรรยาดังกล่าวไว้ ๗ ประเภทใหญ่ๆ คือภรรยาเสมอด้วยเพชรฆาต ภรรยาเสมอด้วยโจร ภรรยาเสมอด้วยนาย ภรรยาเสมอด้วยแม่ ภรรยาเสมอด้วยพี่น้องหญิง ภรรยาเสมอด้วยเพื่อน ภรรยาเสมอด้วยทาสี ภรรยาที่ดีพึงอนุเคราะห์สามีด้วยสถาน ๕ ประการ คือ ภรรยาช่วยเหลือสามี สงเคราะห์คนข้างเคียงของสามี ไม่ประพฤตินอกใจ รักษาทรัพย์สมบัติที่สามีหามาได้ และขยันไม่เกียจคร้านในกิจทั้งปวง ส่วนในฝ่ายคติธรรม กล่าวถึงสตรีในฐานะเป็นอริยสาวิกา และในฐานะเป็นผู้อุปถัมภ์พระพุทธศาสนา นอกจากนี้ผู้ศึกษายังได้ศึกษาบทบาทของสตรีที่ดีทำคุณประโยชน์ให้แก่ตนเองและครอบครัว ตลอดถึงบทบาทของอุบาสิกาและสาวิกาในพระพุทธศาสนา

๑.๖.๓.๒ นางปาริชาติ นนทกานันท์, “แนวความคิดเกี่ยวกับสตรีในพุทธปรัชญา”

ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดของพุทธปรัชญาที่มีต่อสตรี สรุปได้ความว่า^{๓๔} มี ๔ ด้าน คือ (๑) เมื่อกล่าวถึงหญิงแตกต่างจากชายก็มักเห็นว่าหญิงด้อยกว่าชาย พุทธปรัชญานั้นถือว่าสตรีและบุรุษมีความแตกต่างกันโดยธรรมชาติทั้งร่างกายและจิตใจ แต่ความแตกต่างนี้ไม่ได้ทำให้ฝ่ายหนึ่งด้อยหรือเหนือกว่าอีกฝ่ายหนึ่งไปโดยอัตโนมัติและตลอดไป (๒) พระพุทธศาสนาถือว่าสตรีเท่าเทียมและเสมอบุรุษโดยคุณธรรมปัญญาและความสามารถที่จะเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดคือนิพพานได้เท่าเทียมกัน (๓) สตรีด้อยกว่าบุรุษในทางกาย มีผลในการจำกัดการกระทำและเป้าหมายของสตรีในสมัยนั้นบางด้าน เช่น สตรีไม่สามารถเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ พระพุทธเจ้า พรหม ท้าวสักกะ พญามาร จึงทำให้ภิกษุณีต้องมีศีลข้อบังคับ หรือข้อห้ามมากกว่าภิกษุ เป็นต้น (๔) สตรีเหนือกว่าบุรุษบางด้าน ทรรศนะนี้อาจจะเป็นทรรศนะที่แปลกใหม่สำหรับคนส่วนมาก แต่พุทธปรัชญากียืนยันเช่นนี้ เมื่อเปรียบเทียบในระหว่างผู้ให้กำเนิดทั้งสองคือมารดาบิดานั้น พุทธปรัชญายกย่องให้สตรีในฐานะมารดาเป็นผู้มีอุปการคุณมากกว่า และเห็นว่า มารดาเท่านั้นเป็นผู้กระทำกิจที่ทำได้ยาก ทั้งในด้านความรัก ความผูกพันกับผู้เป็นบุตรนั้น พุทธปรัชญาจึงจัดมารดาให้อันบุตรพึงตอบแทนด้วยความเป็นประธาน

^{๓๓} นายเปรม หิมจันทร์, “บทบาทของสตรีในอินเดียในวรรณคดีบาลี”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑).

^{๓๔} นางปาริชาติ นนทกานันท์, “แนวความคิดเกี่ยวกับสตรีในพุทธปรัชญา”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓).

๑.๖.๓.๓ พระมหาสังเวย ธมฺมเนตติโก (เนตรนิมิต), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องชีวิตภิกษุณีกับการบรรลอรหัตผล : เฉพาะที่ปรากฏในเถรคาถา” ผู้วิจัยได้ศึกษาภิกษุณี ๗๓ รูป สรุปได้ความว่า^{๓๕} การบรรลอรหัตผลของภิกษุณีแต่ละรูป มีส่วนสัมพันธ์กับภูมิหลังในอดีตชาติและภูมิหลังในชาติปัจจุบัน ในอดีตชาติภิกษุณีทุกรูปเคยพบพระพุทธเจ้ามาแล้ว ตั้งความปรารถนาการบรรลอรหัตผลต่อพระพักตร์ของพระพุทธเจ้า เคยสร้างกุศลต่างๆ เช่น การให้ทาน ในชาติปัจจุบันซึ่งเป็นชาติสุดท้าย ภิกษุณีทุกรูปแม้จะมาจากชาติตระกูลต่างกัน มีการศึกษาและอุปนิสัยต่างกัน แต่บริบททางสังคมเหล่านั้น ก็ได้เป็นอุปสรรคในการบรรลอรหัตผลแต่อย่างใด เมื่อมีความพร้อมทุกรูปก็สามารถบรรลอรหัตผล แต่ความพร้อมในชาติปัจจุบันก็สัมพันธ์กับภูมิหลังในอดีตชาติอย่างแน่นแฟ้น ภิกษุณี ๗๓ รูป เป็นผู้ระบุว่า การปฏิบัติธรรมโดยวิธีสมณะนำหน้าวิปัสสนามี ๗๒ รูป ส่วนผู้ปฏิบัติธรรมโดยวิธีวิปัสสนานำหน้าสมณะมีเพียงรูปเดียวเท่านั้น ภิกษุณีผู้บรรลุนิพพานอันเป็นจุดหมายสูงสุด ยอมรับตนเองว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์ได้อยู่จบแล้ว กิจที่ต้องทำได้ทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นที่ต้องทำอีก

๑.๖.๓.๔ พระมหานิพนธ์ อธิสโก (ทองดินนอก), “การศึกษาวิเคราะห์สถานภาพและบทบาทของสตรีที่ปรากฏในคัมภีร์ธัมมปัทฏฐกถา” ผู้วิจัยได้ศึกษาสถานภาพและบทบาทของสตรี สรุปได้ความว่า^{๓๖} ในสังคมพราหมณ์สมัยพุทธกาลตกอยู่ภายใต้อิทธิพลการครอบงำของพราหมณ์ สตรีจึงมีฐานะทางสังคมต่ำกว่าบุรุษ ในคัมภีร์ธัมมปัทฏฐกถา จำแนกสตรีเป็น ๕ กลุ่ม คือ สตรีชาวบ้าน สตรีทำงานหาเลี้ยงชีพ สตรีพุทธสาวิกา สตรีพุทธสาวิกาของศาสนาอื่นและสตรีชัตติยานี ในพระพุทธศาสนาสตรีได้รับการยกย่อง สตรีผู้เป็นมารดาเป็นผู้ที่บุตรต้องสำนึกในบุญคุณ และต้องตอบแทนด้วยการเลี้ยงดู เป็นต้น ภรรยาอยู่ในฐานะคู่ชีวิตของสามี ไม่ว่าจะเป็นให้กำเนิดบุตรหญิงหรือบุตรชายก็ให้ความสำคัญเท่ากัน ผู้วิจัยกล่าวว่า สตรีมีความสำคัญต่อสังคม สามารถทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ไม่น้อยไปกว่าผู้ชาย การที่สังคมยกย่องและให้ความสำคัญแก่สตรี เพราะสตรีทำหน้าที่อันเป็นประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็นอยู่ในฐานะมารดา ภรรยา เป็นต้น หากทำหน้าที่ของตนอย่างเต็มที่ก็จะได้รับการยกย่อง สตรีที่อยู่ในฐานะอื่นๆ เช่น นางทาสี โสเภณี สังคมไม่รังเกียจ บางคนมีความรู้ก็ได้รับการยกย่อง สตรีที่ออกบวชได้รับการยอมรับจากสังคมมาก ส่วนสตรีที่เป็นชัตติยานีเป็นสตรีที่มีวรรณะสูง มีบทบาทสำคัญในการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา เพราะสามารถทำประโยชน์ได้มากกว่าสตรีทั่วไป

^{๓๕} พระมหาสังเวย ธมฺมเนตติโก (เนตรนิมิต), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องชีวิตภิกษุณีกับการบรรลอรหัตผล : เฉพาะที่ปรากฏในเถรคาถา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖).

^{๓๖} พระมหานิพนธ์ อธิสโก (ทองดินนอก), “การศึกษาวิเคราะห์สถานภาพและบทบาทของสตรีที่ปรากฏในคัมภีร์ธัมมปัทฏฐกถา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

จากเอกสารและงานวิจัยที่ได้ศึกษาทบทวนในเบื้องต้นพบว่า เนื้อหาสาระทั้งหมดได้กล่าวถึงฐานะบทบาทและหน้าที่ของสตรีที่พึงประพฤติปฏิบัติ ภายใต้อิทธิพลของสภาพแวดล้อมและความเป็นไปของสังคม เปลี่ยนแปลงไปตามถิ่นฐานและกาลสมัย แต่ยังมีได้ระบุหรือกล่าวเน้นถึงเรื่องปัญหาของสตรีโดยตรงให้กระจ่างแต่อย่างใด ดังนั้น ผู้ศึกษาเห็นว่า เป็นการสมควรอย่างยิ่งที่จะ “ศึกษาวิเคราะห์เรื่องปัญหาของสตรีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท” จากเอกสารและงานวิจัยที่ได้ศึกษาทบทวนในเบื้องต้นก็จะเป็นประโยชน์และเป็นแนวทางในการศึกษาดังกล่าว

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพโดยเน้นศึกษาจากเอกสาร (Documentary Research) มีขั้นตอน และวิธีการดำเนินการศึกษา ดังนี้

๑.๗.๑ ศึกษาข้อมูล คือ ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิ คือ คัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จำนวน ๔๕ เล่ม อรรถกถาใช้พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล ชุด ๙๑ เล่ม ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย และข้อมูลทุติยภูมิที่เกี่ยวข้อง

๑.๗.๒ วิเคราะห์ข้อมูล หลังจากศึกษาค้นคว้าและรวบรวมเรียบเรียงข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิ และข้อมูลทุติยภูมิที่เกี่ยวข้อง ผู้ศึกษาจะวิเคราะห์ข้อมูลดังกล่าว และนำเสนอแนวทางการใช้ปัญหาของสตรีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ในประเด็นเรื่องปัญหาของสตรีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๗.๓ สรุปผลการวิจัยและนำเสนอผลการวิจัยพร้อมข้อเสนอแนะ หลังจากศึกษาค้นคว้ารวบรวมเรียบเรียงข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล และนำเสนอแนวทางการใช้ปัญหาของสตรีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทเรียบร้อยแล้ว ผู้ศึกษาจะสรุปผลการศึกษาประเด็นเรื่องปัญหาของสตรีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท พร้อมข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๘.๑ ทำให้ทราบสตรีในสถานภาพต่างๆ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๘.๒ ทำให้ทราบสตรีผู้มีปัญหาในสถานภาพต่างๆ ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๘.๓ ทำให้ทราบแนวทางการใช้ปัญหาของสตรีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๙ กรอบแนวคิด (Conceptual Framework) สรุปได้ดังนี้

